

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

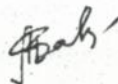
ЗАВАДСЬКА Тетяна Миколаївна

ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

13.00.01 - Теорія і історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1993

78 28 345

Дисертація в рукопис

Робота виконана в Українському державному педагогічному
університеті ім. М.П.Драгоманова

Наукові керівники – доктор педагогічних наук, професор
БОНДАР Володимир Іванович;
– кандидат педагогічних наук, доцент
РУДНИЦЬКА Оксана Петрівна

Офіційні опоненти – дійсний член АПН України, доктор
педагогічних наук, професор
КИРИЧУК Олександр Васильович;
– кандидат педагогічних наук, доцент
КАЛЕНИЧЕНКО Аїда Георгіївна

Провідна організація – Луганський державний педагогічний
інститут ім.Т.Г.Шевченка

Захист відбудеться "___" _____ 1993 р.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 113.01.02 в Україн-
ському державному педагогічному університеті ім.М.П.Драгоманова
/ 252030, Київ-30, вул.Пирогова, 9 /.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Українсько-
го державного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова.

Автореферат розісланий "___" _____ 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Моз

Л.Г.Подольак

ЛНБ України ім.В.Стефаника
00813984 (X)

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність проблеми. В умовах відродження української національної школи забезпечення цілеспрямованого процесу виховання особистості, в якому відбувається передача підростаючому поколінню надбань соціального досвіду, є необхідним чинником інтелектуального та духовного розвитку суспільства в цілому. Важливу роль у цьому процесі відіграє мистецтво, зокрема музика, що виступає провідником високих духовних елементів культури і впливає на творчий розвиток особистості, її естетичну свідомість.

Сучасний стан проблеми музично-естетичного виховання школярів характеризується наявністю певних суперечностей в організації їхньої музичної діяльності, що пов'язані з недостатнім використанням виховного потенціалу музичного мистецтва. Це суперечності між емоційним характером сприйняття музики школярами та відсутністю у них навичок естетичної оцінки музичних образів, між зацікавленістю учнів музичною діяльністю та небажанням серйозно сприймати музичні твори, між різноманітністю форм і видів музичної діяльності та спрямованістю учнів на обмежене коло сучасних форм соціального побутування музики. Внаслідок цього зміст навчально-виховного процесу багато в чому входить в протиріччя з реальним музично-естетичним досвідом школярів, від якості та кількості якого значною мірою залежить виховний вплив музики на особистість учня. Таким чином, формування індивідуального музично-естетичного досвіду учнів як важлива умова засвоєння ними соціального досвіду, втіленого в різних формах музичної культури, є актуальним завданням педагогічної науки.

Музично-естетичний досвід - основа музичної культури особистості - набувається та удосконалюється на протязі усього жит-

тя людини. Однак оптимальним періодом для його інтенсивного формування можна вважати молодший шкільний вік, оскільки особливості дітей даного віку дозволяють найбільш повно реалізувати в масовій практиці шкільно-естетико-виховні та загальнокультурні функції музичного мистецтва. Педагогічне керівництво формуванням музично-естетичного досвіду молодших школярів обмежує негативний вплив на них оточуючого музичного середовища, наближає музичне виховання до національних витоків художньої культури.

Філософські аспекти формування музично-естетичного досвіду розглядаються у працях О.М.Аверіна, В.П.Іванова, П.В.Копніна, В.О.Лекторського, Т.І.Ойзермана, В.Г.Панова, М.Т.Руткевича, В.С.Швирьова та ін. Досліджуючи людський досвід в загальнофілософському плані, з боку його генезису та способів прояву, автори визначають дану категорію як особливу форму освоєння світу, що являє собою синтез людської життєдіяльності та активності. Особливо переконливою та актуальною видається діяльнісна концепція досвіду, яка запропонована В.П.Івановим.

У наукових працях психологів вивчаються питання змісту та структури психологічного досвіду особистості /К.Ю.Артем'єва, Л.І.Воробйова, Т.В.Снегірьова/, досліджуються його окремі компоненти /Н.І.Непомяда, К.К.Платонов/, виявляються детермінанти та механізми естетичного впливу музики /Л.С.Виготський, О.Н.Леонт'єв, В.В.Медушевський, Є.В.Назайкинський, Г.С.Тарасов, К.В.Тарасова, Б.М.Теплов, П.М.Якобсон/.

Педагогічний аспект вивчення досвіду характеризується пошуком ефективних умов організації процесу засвоєння учнями соціальних цінностей та формування індивідуального ставлення до них /Ю.К.Бабанський, І.Ф.Гербарт, В.І.Бондар, О.В.Киричук, В.В.Краєвський, І.Я.Лернер, Т.І.Шамова, Г.О.Шукіна та ін./.

Особливий інтерес у межах обраної теми являють роботи тих авторів, в яких предметом спеціального дослідження виступає естетичний досвід особи, а також різні аспекти взаємозв'язку естетичного і художнього, особливостей їх прояву в діяльності людини /А.В.Азархін, Дж.Дьві, І.А.Зязюн, О.М.Іліаді, А.С.Канарський, А.І.Комарова, Л.Т.Левчук, О.Ф.Лосев, М.В.Нечкіна, К.С.Островський, В.О.Разумний, В.І.Толстих, Р.П.Шульга та ін./. В цих дослідженнях підкреслюється необхідність єдності художнього та естетичного виховання особистості, важливість естетичного спрямування художньої діяльності.

У теоретико-методичних роботах з проблем музично-естетичного виховання широко освітлено різні аспекти формування особистості засобами музичного мистецтва. Це фундаментальні праці, в котрих визначається мета музично-естетичного виховання учнів, шляхи розвитку їхніх творчих та музичних здібностей, розробляються проблеми комплексності й системності педагогічної роботи /Б.В.Асаф'єв, Н.О.Ветлугіна, О.О.Апраксіна, Ф.Б.Абдулін, Г.М.Падалка, К.П.Португалов, Д.Б.Кабалевський, Б.М.Теплов, В.М.Шацька, А.Б.Шербо/; дослідження особливостей музичного сприйняття /А.Л.Готсдіннер, Л.Л.Бочкарьов, О.Г.Костюк, Г.О.Орлов, В.Д.Остроменський, О.П.Рудницька, М.С.Старчеус/; теоретичні розробки та практичні рекомендації з формування музично-естетичної культури учнів /Ю.Б.Алієв, Н.В.Гузій, В.І.Никуліна, О.П.Кеєріг, Р.А.Тельчарова/; дослідження з проблеми морально-естетичного виховання учнів засобами музичного мистецтва /Л.Г.Коваль, Р.М.Любимая, О.М.Олександр, Г.П.Шевченко, Л.В.Школяр, В.І.Шпак/.

Критичний аналіз цих досліджень та їх проекція на практичну роботу з музичного виховання школярів дозволили виявити основоположне значення музично-естетичного досвіду учнів для

становлення їхньої музичної культури. Адже цей досвід забезпечує успішне прилучення дітей до загальнолидських музичних цінностей, реалізацію можливості індивідуального вибору видів та жанрів музичного мистецтва, розвиток комплексу музичних потреб та смаків. Формування музично-естетичного досвіду особистості школяра як самостійна проблема ще не досліджувалося, лише окремі аспекти її висвітлено в роботах В.К.Белобородової, Л.І.Горюнової, Н.Л.Гродзенської, К.Д.Критської, З.П.Морозової, М.О.Румер, Ю.А.Соколовського. Актуальність та недостатня розробленість даної проблеми, особливо стосовно молодшого шкільного віку, її соціально-педагогічна значущість зумовили вибір теми даного дисертаційного дослідження: "Формування музично-естетичного досвіду молодших школярів".

Об'єкт дослідження – процес музично-естетичного виховання учнів молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – чинники та педагогічні умови формування музично-естетичного досвіду молодших школярів у провідних видах музичної діяльності.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка шляхів педагогічного керівництва процесом формування музично-естетичного досвіду молодших школярів в умовах урочної та позаурочної виховної роботи.

В основу дисертаційного дослідження було покладено **гіпотезу**, згідно якої ефективність формування музично-естетичного досвіду молодших школярів зростає, якщо навчально-виховний процес буде орієнтований на створення та розвиток у учнів установок музичного сприйняття, спрямованих на естетичне перетворення об'єктів музичної діяльності, шляхом розширення слухового та інформаційного запасу дітей, збагачення їхнього емоційного досвіду, активізації творчої оцінної діяльності.

Відповідно до поставленої мети для перевірки гіпотези необхідно було вирішити такі завдання:

- розкрити зміст та структуру музично-естетичного досвіду молодших школярів, розробити критерії та показники його сформованості;
- виявити чинники та педагогічні умови ефективного формування музично-естетичного досвіду учнів молодшого шкільного віку;
- розробити, науково обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-методичну систему, спрямовану на підвищення ефективності формування музично-естетичного досвіду молодших школярів.

Методологічну основу дослідження складають положення матеріалістичної діалектики про досвід як особливу форму духовно-практичного освоєння світу, психологічна концепція діяльнісної сутності людини /В.В.Давидов, Л.В.Занков, П.Я. Гальперін, О.М.Леонт'єв, С.Л.Рубінштейн/, теоретичні положення про специфіку та особливості музичного сприйняття, що містяться у працях А.Г.Асмолова, Ш.А.Надирашвілі, О.С.Прангшвілі, Д.М.Узнадзе, В.А.Ядова, а також закономірності функціонування художньо-психологічної установки в процесі сприйняття музики /Т.О.Бакурадзе, В.В.Блудова, Л.Л.Бочкар'єв, Г.А.Макарова, М.В.Потапова/.

Для вирішення поставлених завдань у процесі дослідження застосовувались такі методи: аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, узагальнення передового педагогічного досвіду у сфері музичного навчання та виховання, педагогічний експеримент, анкетування, спостереження, інтерв'ю, бесіди, аналіз творчих робіт учнів, методи математичної статистики.

Б а з а дослідження. Дослідно-експериментальною роботою було охоплено 350 учнів початкових класів ШІІ с.Фурси Білоцерків-

ського району Київської області, СШ № 1,2 м.Узина, СШ № 51, 142 м.Києва.

Наукова новизна дослідження:

- застосований діяльнісний підхід до вивчення музично-естетичного досвіду особи дозволив виявити два його аспекти: процесуально-динамічний, який характеризує особливості поетапного здійснення музичної діяльності та функції су"єкту, котрі він адатний реалізувати, забезпечуючи перебіг цієї діяльності, та результативно-статичний, що втілює якості музично-естетичної культури особистості школяра /музичні потреби та музичні здібності/;

- розкрита і обгрунтована роль художньо-психологічної установки як механізму формування музично-естетичного досвіду, розроблені критерії та показники його діагностування /рівень розвитку музичних інтересів, обсяг музичних знань, ступінь розвитку музичних здібностей та умінь, наявність емоційно-оцінного переживання, творчий розвиток учнів/, виявлені рівні сформованості даного досвіду / високий, середній, низький, нульовий /.

Особистий внесок дисертанта полягає у визначенні механізму формування музично-естетичного досвіду молодших школярів через створення та розвиток у них установок музичного сприйняття.

Теоретична значущість дослідження:

- поглиблено розуміння музично-естетичного досвіду як основи музично-естетичної культури учнів;

- дана педагогічна інтерпретація музично-естетичного досвіду як взаємозв'язку музичних знань, умінь та навичок здійснення музичної діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до музики, а також теоретично обгрунтована структура музично-естетичного досвіду, що включає в себе мотиваційно-орієнтовний, операційно-

перцептивний та контрольньо-оцінювальний компоненти;

- виявлено об'єктивні та суб'єктивні чинники формування музично-естетичного досвіду, які включають соціокультурне середовище і специфічно особистісні відношення учнів до музики, та визначено педагогічні умови, що забезпечують ефективність формування музично-естетичного досвіду молодших школярів / підвищення зацікавленості музичним мистецтвом, збільшення слухового запасу та обсягу музичних знань, опора на фольклорний музичний матеріал, різноманітність видів музичної діяльності та взаємозв'язок різних форм музичної роботи /.

Практичне значення роботи складає розробка і апробація етапів, організаційних форм та методів педагогічного керівництва музичною діяльністю молодших школярів з метою ефективного формування їхнього музично-естетичного досвіду; розробка конкретних методичних рекомендацій до педагогічного діагностування музично-естетичного досвіду молодших школярів для вчителів та студентів педінститутів. Матеріали дослідження можуть бути використані для розробки спецкурсів та практикумів з методики музичного виховання в школі.

Вірогідність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій, репрезентативністю вибірки, використанням методів дослідження, адекватних поставленим завданням, результатами якісної та кількісної обробки одержаних експериментальних даних.

На захист подаються :

- визначення поняття, змісту та структури музично-естетичного досвіду молодших школярів як виду художньо-естетичного досвіду, який являє собою процес та результат засвоєння молодшими школярами музичної діяльності, і до складу якого входять мотиваційно-орієнтовний, операційно-перцептивний та контрольньо-оцінювальний

компоненти;

- положення про те, що формування музично-естетичного досвіду молодших школярів здійснюється через створення у дітей установок музичного сприйняття, рівень розвитку яких є одночасно і умовою формування даного досвіду, і показником його сформованості;

- організаційно-методична система формування музично-естетичного досвіду молодших школярів, яка включає чинники, умови, форми, методи та етапи педагогічної роботи / інформаційно-спонукальний, емоційно-перцептивний, раціонально-логічний, чуттєво-інтерпретаційний та активно-творчий /.

А п р о б а ц і я та в п р о в а д ж е н н я в п р а к т и к у результатів дослідження здійснювалось в ході дослідно-експериментальної роботи в СШ № 51 та 142 м.Києва та СШ села Фурси Білоцерківського району Київської області; шляхом використання науково-практичних матеріалів дослідження при підготовці студентів музично-педагогічного факультету УДПУ ім.М.П.Драгоманова; через публікацію матеріалів, що відображують основні теоретичні та практичні положення дисертації. Основні результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедр педагогіки та методики початкового навчання, гри на музичних інструментах, а також на звітних науково-практичних конференціях Українського державного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова, на регіональній науково-практичній конференції / м.Переяслав-Хмельницький, 1989 р./, на республіканській науково-практичній конференції / м.Київ, 1992 р./.

С т р у к т у р а роботи: дисертація складається з вступу, двох розділів, заключення та списку використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтована актуальність теми, представлені об'єкт, предмет, гіпотеза, мета і завдання дослідження, розкриті його наукова новизна, теоретична і практична значущість, охарактеризовані методи дослідження, викладені положення, що вносяться на захист, наведені відомості про апробацію.

У першому розділі - "Музично-естетичний досвід молодших школярів як психолого-педагогічна проблема" - подаються результати теоретичного аналізу філософської, психологічної, педагогічної, мистецтвознавчої літератури з проблеми дослідження, розкривається змістова сутність та структура музично-естетичного досвіду, розглядаються особливості його прояву у молодшому шкільному віці, виявляється провідна позиція музичного сприйняття у музично-естетичному досвіді особи, обґрунтовується роль художньо-психологічної установки як механізму формування музично-естетичного досвіду, визначаються критерії та рівні його сформованості у молодших школярів.

Розглядання категорії "музично-естетичний досвід" у дисертації пов'язано з дослідженням логіки взаємодії понять: "досвід" - "естетичний досвід" - "художньо-естетичний досвід" - "музично-естетичний досвід". Обґрунтована необхідність діяльнісного підходу до формування музично-естетичного досвіду молодших школярів. Згідно концепції В.П.Іванова, яку було покладено в основу дослідження, присвоєння індивідом будь-якого виду досвіду можливо лише шляхом прилучення до діяльності, яка цей досвід утворила. Це являє собою не просто розуміння, а духовно-практичне освоєння предметного поля діяльності, її спонукальних, мотиваційних сторін.

В процесі діяльності відбувається становлення та розвиток

естетичного досвіду особи, проблема якого привертає увагу багатьох дослідників /Дж.Дьюї, А.С.Канарський, К.О.Островський, В.О.Разумний та ін./ . І.А.Зязюн визначає його як специфічно чуттєвий досвід, що допомагає виявити, зрозуміти та оцінити естетичну своєрідність різних видів людської діяльності. Найбільш яскраво цей досвід проявляється при переживанні творів мистецтва.

Художній досвід ґрунтується на набутому умінні спілкуватися із світом художніх цінностей. Для забезпечення доступності мистецтва немає іншого шляху, крім художнього навчання, але без естетичної дії вплив мистецтва на людину залишається малоєфективним. Це зумовлює необхідність поєднання в шкільній практиці художнього та естетичного виховання і формування на цій основі спільного художньо-естетичного досвіду школярів. Музично-естетичний досвід розглядається як вид художньо-естетичного досвіду особи та основа її музичної культури, а передумовою та джерелом його формування виступає музична діяльність.

У науковій літературі існують різні підходи до тлумачення музично-естетичного досвіду. Він визначається як "інтонаційно-слуховий" /Б.В.Асаф'єв, М.Михайлов /, виконавський /Я.І.Мільштейн/, як сукупність музичних знань школярів /Х.М.Василькевич/, як комплексне утворення з багатьма складовими /Ю.Б.Алієв, Н.О.Ветлугіна, Л.І.Горюнова, В.М.Шацька /. Синтезуючи ці підходи, слід зазначити, що більшість авторів визнають музичну діяльність як джерело музично-естетичного досвіду. Вирішальне значення при визначенні суб'єктивного рівня такого досвіду має міра засвоєння дитиною цінностей, засобів, способів музичної діяльності та творчого їх застосування. Отже музично-естетичний досвід можна визначити як складне інтегративне утворення, що являє собою процес та результат засвоєння учнями способів музичної діяльності та відображення в цій діяльності естетичного змісту ідей та образів му-

зичних явищ.

Розкриття змістовної сутності музично-естетичного досвіду ґрунтувалося на принципі комплексного підходу до музичного виховання з використанням різних видів музичної діяльності, а також на положенні І.Я.Лернера про складові частини соціального досвіду, який підлягає засвоєнню в процесі навчання. Виходячи з цього, у змістовному плані музично-естетичний досвід являє собою взаємозв'язок музичних знань, досвіду здійснення музичної діяльності / інтонаційно-слухового, виконавського, вербалізації, творчої музичної діяльності / та емоційно-ціннісного ставлення до музики.

Музично-естетичний досвід виступає як єдність процесуальних та результативних сторін музичної діяльності. В кожний момент свого розвитку він являє собою актуальний стан музичної діяльності і, водночас, виступає як певний підсумок цієї діяльності, виражений в сукупності потреб та здібностей особистості. Єдність діяльнісних та особистісних характеристик музично-естетичного досвіду знайшла відображення у його структурних компонентах. Мотиваційно-орієнтовний компонент розкриває зміст та спрямованість музичних потреб, інтересів, переваг учнів, а також обсяг їхніх музичних знань; зміст операційно-перцептивного компоненту складають узагальнені та спеціальні музичні уміння та здібності школярів; контрольно-оцінювальний компонент характеризує рівень розуміння учнями емоційно-образного змісту музики, уміння естетичної оцінки та інтерпретації музичних творів.

Успішне здійснення усіх видів музичної діяльності неможливе без розвиненої здатності до сприйняття музики, значення якого як центральної ланки, що об'єднує усі види музичної діяльності, визнається більшістю сучасних дослідників. Тому музичне сприйняття займає провідну позицію у музично-естетичному досвіді школярів, і формування такого досвіду пов'язано перш за все з організацією

музичного оприйняття учнів. Музичне сприйняття – складний багаторівневий процес, що включає фізичне слухання музики, її розуміння, переживання і оцінку /Б.В.Асаф'єв, В.В.Медушевський, Є.В.Назайкинський, О.Г.Костюк, П.М.Якобсон/. Орієнтація учнів у смисловій сфері музики, її інтонаційно-образному змісті здійснюється за допомогою художньо-психологічної установки. Вивчення особливостей загальнопсихологічної та художньо-психологічної установок, яке ґрунтувалося на теоретичних положеннях Т.О.Бакурадзе, В.В.Блудової, Л.Л.Бочкарьова, Ш.О.Надирашвілі, О.С.Прангшвілі, Д.М.Узнадзе, дозволило зробити висновок, що установка музичного сприйняття – різновид художньо-психологічної установки – регулює процес сприйняття музики та значною мірою зумовлює його виховний результат. А оскільки музичне сприйняття відіграє головну роль у музично-естетичному досвіді, установка музичного сприйняття визначена у дисертації як механізм формування цього досвіду.

Установка – це створена на основі досвіду стійка схильність індивіда до певної форми реагування, що спонукає його орієнтувати свою діяльність у певному напрямку та діяти певним чином по відношенню до об'єктів та ситуацій діяльності /Ф.Бассін, Д.М.Узнадзе/. Зміст та функції установки музичного сприйняття залежать від того, на якому рівні музичної діяльності вони діють та від ставлення суб'єкта до ситуації та предмету діяльності /А.Т.Асмолов, О.С.Прангшвілі, В.А.Ядов/. Згідно цього, в більшості досліджень автори виділяють два рівня дії художньо-психологічної установки: загальну або зовнішню та конкретну або внутрішню установки /В.В.Блудова, Г.А.Макарова, М.В.Потапова, С.Х.Раппопорт/. Зовнішня установка музичного сприйняття містить в собі відношення до музики в цілому, до якогось її жанру, виду, конкретного твору, визначає переваги та рівень музичних інтересів.

Внутрішня установка музичного сприйняття створюється в ході безпосереднього контакту з конкретним музичним твором, вона має динамічний характер, спрямовує процес музичного сприйняття і сама змінюється під його впливом.

Рівень розвитку установок музичного сприйняття є одночасно і умовою формування музично-естетичного досвіду, і показником його сформованості. Виходячи з цього, були розроблені критерії сформованості музично-естетичного досвіду молодших школярів, які включають показники рівня розвитку зовнішньої та внутрішньої установок музичного сприйняття та їх прояви у різних видах музичної діяльності. Це рівень розвитку музичних інтересів, обсяг музичних знань, ступінь розвитку музичних здібностей та умінь учнів, наявність у них емоційно-оцінного переживання, творчий розвиток школярів.

У відповідності до цих критеріїв було здійснено педагогічне діагностування музично-естетичного досвіду молодших школярів. На підставі даних, що були одержані за допомогою використання комплексу методів діагностування /спостереження, бесіди, анкетування, інтерв'ю, художньо-творчі завдання, "семантичний диференціал" /, у дисертації дається характеристика особливостей установок музичного сприйняття дітей, оцінка ступеня їх розвитку, і на цій основі визначаються рівні сформованості музично-естетичного досвіду школярів.

Високий рівень сформованості музично-естетичного досвіду передбачає наявність глибоких музичних знань, цілісне осягнення образного змісту твору і, разом з тим, слідкування інтонаційній логіці музичного матеріалу. Даному рівню притаманні висока активність музичного сприйняття, інтенсивність співпереживання, чіткі та довільні музично-слухові уявлення, розвинені виконавські уміння. Високого рівня сформованості музично-естетич-

ного досвіду у молодших школярів не виявлено.

С е р е д н і й рівень сформованості музично-естетичного досвіду зафіксовано у 28% школярів. Вони проявляють інтерес до музичної діяльності, багато з них вчать у музичних школах та студіях, музикують у колі сім'ї. Учні цієї групи мають достатній запас музичних знань, сприймаючи музику, вони намагаються знайти залежності між її емоційними характеристиками і особливостями розвитку та взаємодії засобів музичної виразності. В цілому для даної групи учнів є характерним перехід від безпосередньо-емоційного сприйняття музики до розумово-оцінного.

Н и з ь к и й рівень сформованості музично-естетичного досвіду властивий більшості учнів / 66,7%/. У школярів цієї групи бідний музичний багаж, слабкі музичні знання, нестійка увага, їхні музичні переваги пов'язані з вузьким колом популярної музики. Через недостатню сформованість музично-слухових уявлень діти погано інтонують, майже не оприймають незнайому музику. Музичне сприйняття цих школярів відзначається дифузністю, чуттєво-предметним змістом. Учні не висловлюють оцінного ставлення до музики, у них переважають конкретно-образні асоціації та позамузичні уявлення сюжетного характеру.

Д о н у л ь о в о г о рівня сформованості музично-естетичного досвіду було віднесено 5,3% школярів, у яких не виявлено навіть тих скромних показників музично-естетичного розвитку, що продемонстрували діти попередньої групи. Відсутність музично-естетичного досвіду у цих учнів знайшла своє відображення у їх байдужому або навіть негативному ставленні до музики. Вони не знають жодного музичного твору, не проявляють емоційної реакції на музику, не мають музично-слухових уявлень. Діти цієї групи або зовсім відмовляються від спроб інтерпретації музики, або дають абсолютно випадкові її характеристики.

Дослідження показало, що музично-естетичний досвід більшості учнів знаходиться на низькому рівні через неформованість у них установок музичного сприйняття. Це викликає необхідність проведення спеціальних педагогічних заходів.

У другому розділі - "Педагогічне керівництво процесом формування музично-естетичного досвіду молодших школярів" - визначено чинники та педагогічні умови удосконалення процесу формування музично-естетичного досвіду учнів, викладено перебіг та проаналізовано результати формуючого експерименту.

Музично-естетичний досвід молодших школярів формується під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників, що включають предметну дійсність, вплив соціокультурного середовища та специфічно особистісні відношення учнів до музики. До об'єктивних чинників належать стихійні музичні впливи в системі неорганізованого прилучення школярів до музики, а також організовані форми сприйняття музики в рамках навчально-виховного процесу. Загальною для музично-естетичного виховання вимогою є положення про те, що стихійне прилучення до сприйняття музики повинно бути допоміжним засобом до педагогічно організованих форм музичного виховання. Суб'єктивним чинником формування музично-естетичного досвіду виступає особистісне відношення учня до музичних явищ, до оточуючого музичного середовища, індивідуальні музично-естетичні якості школяра.

В ході дослідження було визначено педагогічні умови, що забезпечують формування музично-естетичного досвіду з урахуванням виявлених чинників. Головними з них є підвищення зацікавленості дітей музичним мистецтвом; забезпечення емоційно-усвідомленого ставлення учнів до музичних образів при збереженні безпосередньо-емоційного відгуку на музику; комплексне використання про-

відних видів музичної діяльності / слухання, виконання музики, міркування про неї /; збільшення інтонаційно-слухового запасу та обсягу музичних знань школярів; використання змістовного та доступного дітям музичного матеріалу з опором на кращі зразки української народної творчості; взаємозв'язок шкільних уроків музики з різними формами позакласної музичної роботи та сімейним музичним вихованням.

Сформувати музично-естетичний досвід - означає створити у школярів установки музичного сприйняття, які сприяють розвиткові музичних потреб та здібностей дітей. Створення цих установок здійснюється в процесі об'єктивації. Об'єктивація виникає під час незвичної для дитини за формами та способами музичної діяльності і являє собою теоретичне усвідомлення проблемної ситуації. Аналізуючи нову ситуацію, учень коректує свої установки, вносить в них дані, необхідні для завершення музичної діяльності. В процесі об'єктивації збагачуються або реорганізуються когнітивні, емоційні та поведінкові складові установок музичного сприйняття. Змінюючи шляхом об'єктивації установки дітей у необхідному напрямку здійснювалось педагогічне керівництво формуванням їхнього музично-естетичного досвіду.

На основі узагальнення теоретичних положень та аналізу результатів констатуючого експерименту була створена організаційно-методична система, спрямована на підвищення ефективності формування музично-естетичного досвіду учнів. Вона охоплювала такі напрямки педагогічної роботи: створення слухового та інформаційного фондів, які є базові інтонаційно-слухового досвіду та інтелектуально-естетичного тезаурусу школярів; організація педагогічних виховних ситуацій, що забезпечують створення у учнів необхідних установок музичного сприйняття; використання розробленого комплексу методів педагогічного керівництва музичною ді-

льність учнів; поетапне формування музично-естетичного досвіду дітей. Методика роботи була побудована з опором на "Проект програм з музики середньої загальноосвітньої школи та позакласна робота з музики 1 - 4 класи" / Київ, 1991 р./, розроблений А.Т.Авдієвським, А.Г.Болгарським, І.М.Гадаловою та З.З.Жофчаком, який базується майже виключно на фольклорному матеріалі.

Формуючу дослідно-експериментальну роботу було розділено на етапи, кожен з яких характеризувався певними цілями і завданнями, відповідними формами та методами організації музично-естетичної діяльності школярів.

Перший - інформаційно-спонукальний - етап передбачав формування у учнів загальної емоційно-естетичної установки на позитивне ставлення до музики в цілому, на зацікавленість в музичній діяльності. Його змістом було формування музичних потреб дітей, актуалізація їхнього музичного досвіду, нейтралізація старих негативних музичних установок. З цією метою застосовувалися словесні та наочні методи / дискусії, бесіди, розповіді, демонстрація репродукцій картин /, за допомогою яких здійснювалось усвідомлення учнями свого слухового досвіду, актуалізація музичних уявлень дітей.

Другий - емоційно-перцептивний - етап було спрямовано на актуалізацію чуттєво-емоційної діяльності учнів, на забезпечення цілісного осягнення ними образного змісту музичного твору. Відповідно до цього, головна увага приділялась створенню установок на визначення загальної емоційної доміанти твору, на естетичне переживання емоційного змісту музики. Ефективність педагогічного керівництва забезпечувалась використанням цікавого та доступного дітям музичного матеріалу. Об'єктивація почуттів учнів здійснювалась через передавання музичного настрою та змісту у малюнках або кольорових символах, через пластичне моделю-

вання руху музичної тканини, у розповідях дітей про свої враження від музики.

На третьому - раціонально-логічному - етапі суть педагогічного керівництва полягала у формуванні оцінного відношення школярів до засобів музичної виразності. Це передбачало створення та розвиток установок на обробку чуттєвих даних, на стеження за емоційно-виразним рухом музики, на диференціацію елементів музичної мови. Реалізація цих завдань сприяла формуванню способів розумової діяльності учнів, освоєнню ними засобів музичної виразності та їх ролі у створенні музичного образу, більш усвідомленому розумінню та переживанню школярами музичних творів.

На четвертому чуттєво-інтерпретаційному - етапі формувалось емоційно-оцінне відношення дітей до музики шляхом переходу від раціонально-логічного осмислення ними виразних можливостей музики до її семантичної інтерпретації. На цьому етапі головна увага приділялась створенню установки на оцінку інтерпретації музики. На основі використання педагогічних методів евристичного та дослідницького характеру/ словесний твір, метод змінених варіантів, "позиційна" діяльність / здійснювався розвиток емоційно-образних уявлень дітей, формувалися уміння виконавської та словесної інтерпретації музичних творів.

П'ятий - активно-творчий - етап був спрямований на стимулювання творчої музичної активності учнів поза уроку музики. Це передбачало максимальне використання виховних можливостей масових форм позакласної та позашкільної роботи, а також непряме педагогічне керівництво сімейним музичним вихованням та самостійними формами споживання музичної продукції. Подальше розширення музичного кругозору школярів, створення у них установок

на самостійне музикування та музичну самоосвіту здійснювалося у таких формах позаурочної музичної діяльності, як фольклорні свята, анонсування телепрограм, "Мультишоу".

Перевірка результативності проведеної дослідно-експериментальної роботи здійснювалась на основі порівняльного аналізу рівня музично-естетичного досвіду учнів експериментальної та контрольної груп. На початку експерименту обидві групи знаходились приблизно на одному рівні сформованості музично-естетичного досвіду, тому співставлення груп в перебігу експериментальної роботи дозволило прослідкувати вплив запропонованої методики на формування музично-естетичного досвіду учнів. На протязі всієї дослідно-експериментальної роботи здійснювались проміжні виміри музично-естетичного розвитку учнів по кожному з етапів формуючого експерименту. Для порівняння одержаних результатів було розроблено шкалу оцінних показників сформованості складових музично-естетичного досвіду, що дозволило виявити поетапну динаміку його формування. Після проведення поетапних вимірів було знято підсумкові контрольні показники за програмою констатуючого експерименту. Дані узагальнюючого діагностичного зрізу, у відповідності до розроблених критеріїв діагностування музично-естетичного досвіду, дозволили констатувати суттєві якісні зміни кожного з структурних компонентів музично-естетичного досвіду учнів експериментальної групи у порівнянні з контрольною.

Помітні позитивні зрушення відбулися у мотиваційній сфері школярів. Зросла їх зацікавленість музичною діяльністю, музичний інтерес набув естетичної та пізнавальної спрямованості. Значно збільшився обсяг музичних знань дітей, їх інтонаційно-слуховий запас, змінилася структура музичних переваг. Одержали розвиток сенсорні музичні здібності школярів: вони стали краще співати, виразніше інтонувати, точніше диригувати. Сформувались музично-слу-

хові уявлення дітей, їхні музичні уміння, утворилась стійка тенденція до естетичного оцінювання музики, зросло стремління до самостійної музичної діяльності.

На основі цих показників було співставлено вихідні та кінцеві дані про рівні сформованості музично-естетичного досвіду учнів. Кількісні зміни розподілу школярів по групах в залежності від рівня сформованості їхнього музично-естетичного досвіду відображені в таблиці № 1.

Таблиця № 1

Динаміка змін рівнів сформованості музично-естетичного досвіду молодших школярів експериментальної та контрольної груп

Рівні сформованості музично-естетичного досвіду	Кількість учнів - по 75 у кожній групі			
	Експерим. група		Контрольна група	
	початок експ-ту	кінець експ-ту	початок експ-ту	кінець експ-ту
1. Високий	-	15,3%	-	-
2. Середній	28,0%	43,3%	27,7%	30,8%
3. Низький	66,7%	41,4%	65,7%	64,6%
4. Нульовий	5,3%	-	6,6%	4,6%

Порівняльний аналіз кінцевих результатів експериментальної роботи показав, що серед учнів експериментальної групи з'явилися діти з високим рівнем сформованості музично-естетичного досвіду / 15,3%/, який не було виявлено в констатувальному дослідженні. В той же час, в цій групі не зафіксовано жодного учня з нульовим рівнем сформованості музично-естетичного досвіду, з негативними музичними установками. Значно зменшилась /від 66,7% до 41,4%/ кількість школярів з низьким рівнем музично-естетичного досвіду, які перейшли переважно до середнього рівня /від 28,0%

до 43,3%/. В контрольній групі динаміка рівней незначна.

Проведене дослідження підтвердило висунуту гіпотезу і дало підстави зробити у з а к л ю ч е н н і такі висновки:

1. Музично-естетичний досвід - основа музичної культури особистості- визначається як складне інтегративне утворення, що являє собою процес та результат засвоєння особистістю способів музичної діяльності, спрямованого на їх естетичне перетворення.

2. В змістовному плані музично-естетичний досвід являє собою взаємозв'язок системи музичних знань, сукупності умінь та навичок музичної діяльності та емоційно-ціннісного відношення до музики.

3. Діяльнісний підхід до вивчення музично-естетичного досвіду молодших школярів дозволив виявити його процесуально-динамічний та результативно-статичний аспекти, в яких втілено особливості поетапного здійснення музичної діяльності та якості музично-естетичної культури особистості школяра, а також дав змогу визначити та обґрунтувати структуру цього досвіду, яка включає мотиваційно-орієнтовний, операційно-перцептивний та контроль-оцінювальний компоненти.

4. Механізмом формування музично-естетичного досвіду молодших школярів виступають установки музичного сприйняття, за допомогою яких художньо-естетичний потенціал музичного твору з'єднується з реальною музичною діяльністю учнів. Рівень розвитку установок музичного сприйняття є одночасно і умовою формування музично-естетичного досвіду учнів, і показником його сформованості.

5. Критеріями сформованості музично-естетичного досвіду молодших школярів виступають рівень розвитку музичних інтересів, обсяг музичних знань, ступінь розвитку музичних здібностей та

умінь, наявність емоційно-спірного переживання, творчий розвиток учнів.

6. Результати експериментальної роботи підтвердили ефективність розроблених педагогічних умов, що сприяють формуванню музично-естетичного досвіду молодших школярів. Головними з них є розвиток мотиваційної сфери учнів, комплексне використання провідних видів музичної діяльності, взаємозв'язок різних форм музичної роботи, використання фольклорного музичного матеріалу.

7. Формування музично-естетичного досвіду молодших школярів забезпечується організаційно-методичною системою, що містить в собі створення слухового та інформаційного фондів, організацію педагогічних виховних ситуацій, використання розробленого комплексу методів педагогічного керівництва музичною діяльністю учнів, поетапність формуючих впливів.

Складна та багатогранна проблема формування музично-естетичного досвіду не вичерпується даним дисертаційним дослідженням. При подальшій її розробці спеціального вивчення потребують такі питання, як специфіка розвитку музично-естетичного досвіду у віковому аспекті, взаємодія різних видів мистецтв у формуванні музично-естетичного досвіду школярів, особливості формування цього досвіду у позакласній музичній діяльності та сім'ї.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Н.К.Крупская о роли музыкально-эстетического опыта в развитии младших школьников // Педагогическое наследие Н.К.Крупской и перестройка народного образования: Тезисы докладов и сообщений региональной научно-практической конференции. - Переяслав-Хмельницкий филиал Киевского гос. пединститута, 1989: - С. 187 - 188.

2. Педагогические условия формирования музыкально-эстетического опыта младших школьников //Формирование духовной культуры молодежи и школьников в процессе художественного воспитания.- С. 122-127.- Деп. в ОЦНИ "Школа и педагогика" 05.11. 1990, № 36 - 90.

3. Деятельностный подход к проблеме формирования музыкально-эстетического опыта младших школьников //Формирование эстетической культуры младших школьников.- С.162-170.- Деп.в ОЦНИ "Школа и педагогика" 11.02.1991, № 34-91.

4. Методичні рекомендації до педагогічного діагностування музично-естетичного досвіду молодших школярів /для вчителів початкових класів, вчителів музики, студентів педагогічного та музично-педагогічного факультетів.- К.:КДПІ ім.М.П.Драгоманова, 1991.- 24 с.

5. Шляхи формування музично-естетичного досвіду молодших школярів //Шляхи удосконалення художньо-естетичної освіти учнівської молоді в умовах відродження національної культури: Тези республіканської науково-практичної конференції / 7-9 квітня 1992 р./.- С.111-113.

6. До проблеми формування музично-естетичного досвіду учнів //Наукові записки.- Матеріали звітно-наукової конференції викладачів КДПІ ім.М.П.Драгоманова за 1991 р.- С.84-86.- 1992 р.

7. Музыкально-эстетический опыт как фактор духовного развития учащихся //Теоретические вопросы нравственного и эстетического воспитания: Сб. научных сообщений /вып. 2/.- Киев, 1992.- С. 173-175.

8. Педагогічне діагностування музично-естетичного досвіду молодших школярів // Початкова школа.- 1993 р.- № 3.- С. 27-29.

Підл. до друку 14.10.93 . Формат 60×84¹/₁₆.
Папір друк. № 3 . Спосіб друку офсетний. Умовн. друк. арк. 1,39 .
Умовн. фарбо-відб. 1,62 . Обл.-вид. арк. 1,0 .
Тираж 100 . Зам. № 5369 . Безплатно.

Фірма «ВІПОЛ»
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

464304

АВ 28.345

Безплатно

АВ 28.345